

De Byzantijn

Van Mark H. Stokmans verscheen eveneens
bij Ambo|Anthos *uitgevers*

Land van echo's
Spiegeldagen

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van
de nieuwste boeken van Ambo|Anthos *uitgevers* via
www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

MARK H. STOKMANS

De Byzantijn

Ambo|Anthos
Amsterdam

ISBN 978 90 263 6621 5

ISBN 978 90 263 6622 2 (e-book)

© 2026 Mark H. Stokmans

Deze uitgave kwam tot stand door bemiddeling van

Sebes Bisseling Kleuver Literary Agency te Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining zijn niet toegestaan

GEEN AI-TRAINING: elk gebruik van deze publicatie om generatieve kunstmatige intelligentie (AI)-modellen te trainen is uitdrukkelijk verboden zonder toestemming van de auteur en de uitgever

Omslagontwerp Nanja Toebak

Omslagillustratie © Leonardo Baldini/Arcangel Images

Illustratie binnenzijde omslag © Freepik

Foto auteur © Frank Ruiter

Kaart © G-O Graphics

Ambo|Anthos *uitgevers* vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Verspreiding voor België:

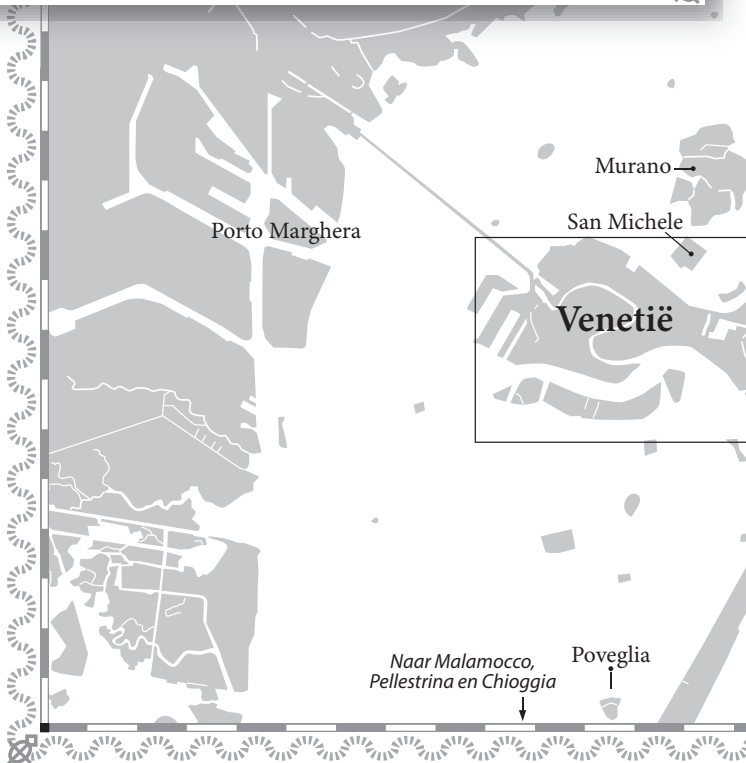
Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

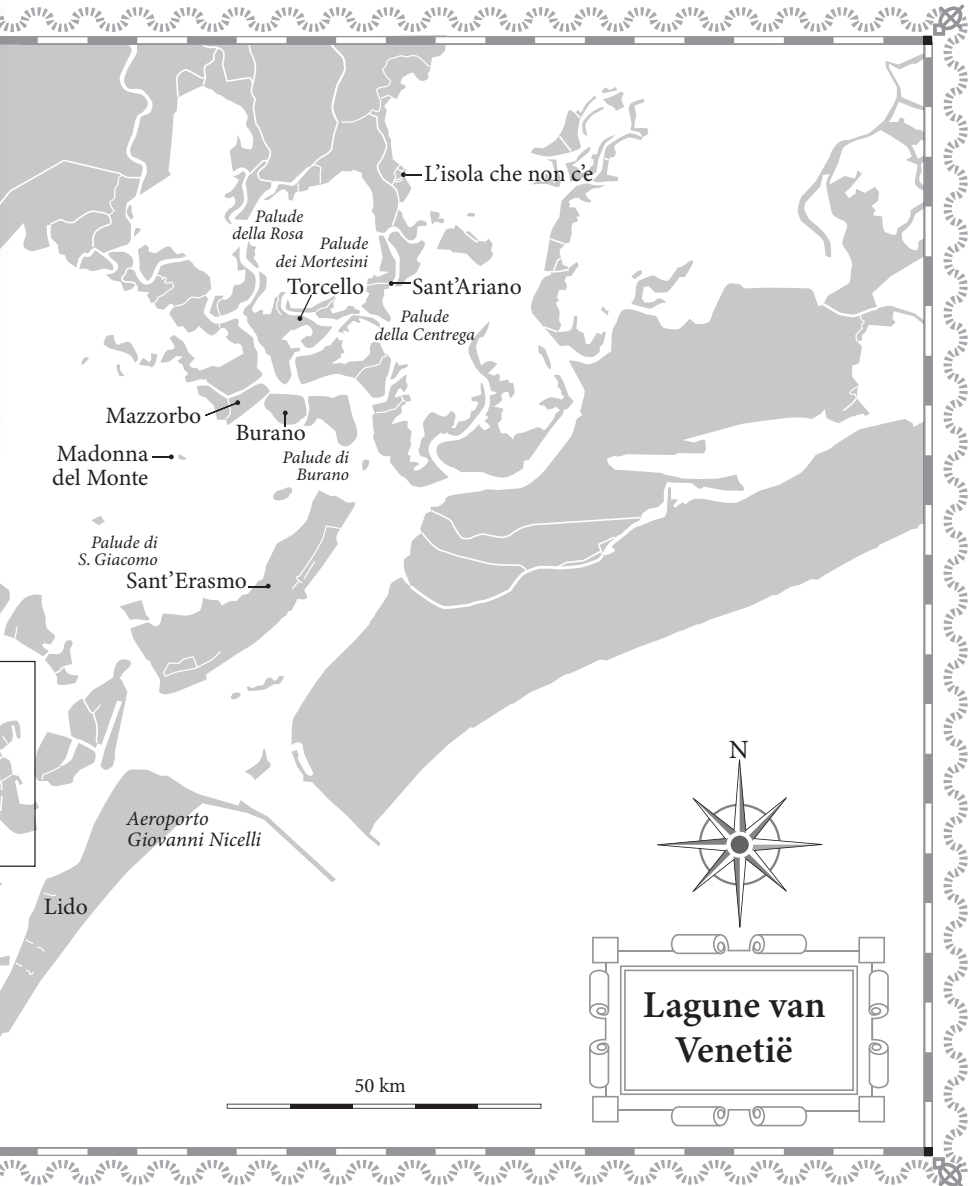
*People say sometimes that Beauty is superficial. That may be so.
But at least it is not so superficial as Thought is. To me, Beauty is
the wonder of wonders. It is only shallow people who do not judge
by appearances. The true mystery of the world is the visible,
not the invisible.*

Oscar Wilde

*And then – as if the Earth and Sea had been
Dissolved into one lake of fire, were seen
Those mountains towering as from waves of flame
Around the vaporous sun, from which there came
The inmost purple spirit of light, and made
Their very peaks transparent. “Ere it fade,”
Said my companion, “I will show you soon
A better station” – so, o’er the lagune
We glided; and from that funereal bark
I leaned, and saw the city, and could mark
How from their many isles, in evening’s gleam,
Its temples and its palaces did seem
Like fabrics of enchantment piled to Heaven.*

Percy Bysshe Shelley

← L'isola che non c'è

Palude della Rosa
Palude dei Mortesini

Torcello ← Sant'Ariano
Palude della Centrega

Mazzorbo ← Burano

Palude di Burano

Madonna del Monte →

Palude di S. Giacomo
Sant'Erasmus →

Aeroporto Giovanni Nicelli

Lido

50 km

N

Lagune van Venetië

Ouverture

2001

Alessandro Apolinare Ortolani, markies, loopt langs paleizen, kerken en kanalen, over bruggen waar wervelingen van door het water weerkaatst zonlicht tegen de bogen fluisteren. Met een lichte hapering in zijn tred loopt hij tussen de schaduw en het vroege licht, terwijl zijn wandelstok op en neer zwaait. Hij kijkt op, de kerkklokken luiden, en hij glimlacht, denk ik, omdat het geluid de kleur heeft van deze heldere novemberochtend.

En omdat hij naar mij onderweg is, stel ik me zo voor. We hadden in Venetië afgesproken nadat ik een fax van hem ontving:

‘Ik weet wat de titel is van uw volgende bestseller. Stop. *De Byzantijn*. Stop. Komt u hierheen. Stop. Dan leggen wij samen mijn mozaïek. Voordat ik stop. Stop.’

Een fax in telegramstijl, bij vergissing of met opzet, bij hem wist je het nooit. Het bericht was net zo enigmatisch als hij is; een pijnlijke waarheid versierd met een grap, verpakt in grootspraak of overmoed. Omdat hij ooit naar mij toe kwam en me hielp antwoorden over mijn familie te vinden, gaf ik mijn vrouw en kinderen een kus, pakte mijn draagbare computer in en nam de trein van Valencia naar Barcelona en vandaar de nachttrein naar Venetië. Bij dageraad reden we door het industriegebied van Mestre. Groezelig en grijsbruin van vuil en roest en roet en afbrokkelend beton en viaducten en het ritme van de wielen op de rails dat steeds verder vertraagde. Traag reden we de brug op die La Serenissima met het vasteland verbindt. Eerst was daar de weidsheid van de lagune en, daar middenin, de Byzantijnse waterlelie.

Aan de voet van de stationstrappen sta ik even stil, en adem in. Ik ruik haar unieke aroma, het zoute van de lagune, de geur van natte stenen en de *vaporetti*, van het mos op de trappen en de mosselen op de meerpalen. Ik hoor haar stem, van altijd bewegend water, deinende boten, van de mensenstromen door de straten en stegen en over de bruggen. Ik zie haar licht, goud waar de lage zon de gevels baadt en zilver waar het van het water schittert, als een toverspreuk die net is uitgesproken.

Ik duik weg in mijn sjaal en loop naar het hotel waar ik jaren geleden ook logeerde, toen ik Ortolani voor het eerst ontmoette en hij me hielp mijn leven te veranderen. Ik betrek de kamer van toen, en met de bakelieten telefoon op mijn nachtkastje bel ik Ortolani. Orso neemt natuurlijk op en bevestigt de afspraak: we treffen elkaar zo dadelijk op het plein bij La Fenice.

Ik zit al aan mijn tweede kop koffie als Ortolani het pleintje op loopt. Ik zwaai naar hem vanaf het terras van Antico Martini, sta op en laat me door hem omarmen. Door de dikke blauwe, wollen jas voelt hij broos aan. Een zijden sjaal met een rood en goud patroon om zijn magere nek. Nadat de eigenaar van het restaurant hem heeft begroet, enkele niemendalletjes met hem heeft uitgewisseld en zijn koffie heeft neergezet, richt Ortolani zijn grijze ogen – vergroot door zijn brillenglazen – op mij en zegt: ‘Wat fijn om je weer te zien, jongeman.’

Zijn Engels met dat fraaie Italiaanse accent doet me glimlachen. ‘Dat is geheel wederzijds. Wat een mooie plek heeft u uitgezocht,’ zeg ik, wijzend naar de statige ingang van La Fenice. ‘Gaan we naar de opera?’

‘Dat gaan we zeker, maar wel naar een van een heel bijzondere soort: een die nog niet geschreven is.’

‘Werkelijk?’

‘Werkelijker kan bijna niet. Want jij gaat hem schrijven.’

‘Ik? Ik ben geen librettist, en al helemaal geen componist.’

‘Nee, maar wel een schrijver. En ik bedoel het overdrachtelijk.’

‘Maak het vooral letterlijk dan, *signor marchese**.’

‘Goed dan. Ik wil dat je mijn levensverhaal opschrijft.’

* Zie pagina 583 voor een verklarende woordenlijst.

‘Dat dacht ik al begrepen te hebben. Mag ik vragen waarom?’

‘Nou, de dood berichtte mij onlangs dat ik mijn zaken op orde moest gaan brengen, en één daarvan is mijn levensverhaal, dat meer waard is dan al mijn aardse bezittingen bij elkaar. Sterker nog, het is mogelijkwijs meerdere miljoenen waard. Dat wil ik dus aan jou nalaten, niet alleen omdat je niet geheel onverdienstelijk de levens van je opa en je oma hebt beschreven, maar vooral opdat je charmante vrouw Maria en je bloedjes van kinderen ook de trots zullen voelen van eindelijk een echte bestseller, een die meermaals bekroond zal worden met literaire prijzen en waarvan de wereldwijde vertaal- en filmrechten voor astronomische bedragen verkocht zullen worden; dat kan bijna niet anders.’

Hij is misschien ouder en brozer, maar hij lijkt verder niet veranderd sinds de laatste keer dat ik hem zag. Hoe noemde Maria dat ook alweer? Een theatrale persoonlijkheidsstoornis?

‘Ik ga het je vertellen. Ik ga je deelachtig maken van elk deel van mijn leven.’

‘Oké. Elk deel?’

‘Wis en waarachtig.’

‘Dus niet alleen van de lyrische verhalen over uw heldendaden, veroveringen en grootse overwinningen? Anders wordt het wel erg eentonig.’

‘Als die toon maar groots en meeslepend is, dan is daar weinig mis mee, toch? Maar nee, vrees niet, jij gaat ervan uit dat ik in de galerie van mijn leven alleen de mooie schilderijen wil laten zien. Echter, elke curator die zichzelf enigszins serieus neemt, toont ook wat niemand ooit gezien heeft. Wat het daglicht amper verdragen kan. En reken maar dat de meeste mensen daarnaar willen kijken. Er is genoeg wat je tegen zal vallen. Dat gezegd hebbende, wij zijn de verhalen die we onszelf vertellen en ik ben niet meer of minder dan de verzamelde verhalen die ik verzameld heb. Ik ben de curator van mijn eigen leven. Dat moet je willen accepteren.’

‘U maakt me wel nieuwsgierig.’

‘Goed zo, daar begint alles mee.’

‘En hoe wilt u dit aanpakken? Het is al moeilijk genoeg u in gesprekken over het alledaagse te volgen.’

‘Maak je geen zorgen. Om een mozaïek te leggen heb je een plan nodig en moet je methodisch te werk gaan. Ik heb nagedacht over wat ik wil vertellen, waar en in welke volgorde. Dus, wat zeg je ervan?’

Zijn glimlach, de twinkeling in zijn ogen, met daarachter iets wat hem diepte geeft; hij brengt altijd licht, maar draagt tegelijkertijd een schaduw met zich mee. Wat wil je als schrijver nog meer?

‘Ik zeg, steek vooral van wal.’

‘Fantastisch. Maar niet hier!’

Even later staat Ortolani op het podium van La Fenice in de Sala Teatrale. Hij is fluitend het gebouw binnengelopen, zwaaiend met zijn wandelstok, als de baton van een dirigent die het ritme slaat van het leven om zich heen. Na een praatje met de dame aan de balie bij de ingang schudt hij bij de zaal een technicus de hand, waarop deze voor ons de lampen aanzet. Om ons heen is alles barok lijstwerk, fluwelen draperieën, Murano-luchters en -lampen, alles in goud en scharlakenrood, de kleuren van Venetië. Ik ben op een van de stoeltjes van de eerste rij gaan zitten en kijk in stilte en bewondering in het rond, de rijen loges, die lijken te wachten op de fine fleur van Venetiaanse aristocratie. Boven mijn hoofd zweeft een hemelsblauw plafond met een paar wolken en een handvol muzen in het gezelschap van cherubijnen, of zijn het serafijnen?

‘Goed, zegt u het maar.’

Hij doet wat stemoefeningen en dan zet hij een stem op als spreekstalmeester: ‘Het wordt een opera in veel te veel aktes.’

‘Natuurlijk, hoe kan het ook anders?’

‘Juist, het zit zo. Ik ben nu ruim tachtig, denk ik, en voor mijn generatie is dat een rijpe leeftijd om te sterven.’

‘Nou, mijn oma was een stuk ouder toen ze stierf.’

‘Maar zij was een natuurkracht! Je bent hier overigens niet om me tegen te spreken, jongeman – zeker niet als ik waarheden debiteer – noch om mijn lijden te verzachten als ik erin zwelg. Dat lijden heet nu eenzaamheid – bij uitstek de vloek van ouderen – vooral omdat er niemand is met wie ik nog herinneringen deel, niemand die me werkelijk begrijpt of die me nog ziet. Ik vervaag, langzaam verdwijn ik in de achtergrond van het leven van anderen, totdat ik niet meer ben dan een geestverschijning, een schaduw van wie ik ooit was.’ Even is hij stil en mompelt dan: ‘Vanwaar uw waan, stof en as? Ik zou zeggen, vanwaar uw pretentie monsieur De Montaigne, wij hebben toch niks anders dan onze waan? Het is juist dát wat ons verheft boven stof en as.

Luister, een opera dus, wellicht niet in strikt formele, muzikale zin, maar

wel in sentiment, vol cadenza's en coloraturen, met heldenaria's vol *glissandi* en *vibrati* die ramen uit sponningen doen spatten. Maximalistisch. Ja, vocale acrobatiek maar ook knetterend koper, knallende *cimbali*, vol grote gebaren en af en toe een knal op de gong. Ovationeel applaus tussendoor. Een libretto vol drama, exuberantie, met dramatische liefdes, bloedige moorden, hartverscheurende sterfscènes, ondraaglijke schoonheid, uitzinnige vreugde en adembenemende pijn. Een verhaal vol bijvoeglijke naamwoorden dus, over het waagstuk dat het leven heet.

Want met onze geboorte nemen wij de grootste gok van ons leven, en we zijn ons er niet eens van bewust. Het ontsluiten van het geheim van het bestaan is de hoofdprijs van deze tombola, en laat ik je dan ook direct verklappen dat er daadwerkelijk een directe weg naar schoonheid bestaat. Schoonheid kan je heus in je ziel sluiten. Het is een kwestie van naar buiten gaan, alles zien, alles zoeken, alles voelen: "*The mystery of the world is the visible, not the invisible,*" schreef Oscar Wilde eens in een brief, die hij, hoe kon het ook anders, vanuit deze stad verstuurde. Dus kom, we gaan.'

Het is in de stad minder druk dan in de zomer, maar bij Giudecca ligt een cruiseschip, dat zijn passagiers heeft uitgebraakt over de stad. Ik erger me aan de vele dagjesmensen, maar voor Ortolani is het alsof ze niet bestaan. In stegen staat hij midden in de mensenstroom ineens stil waarop anderen bijna tegen ons opbotsen. Ongestoord vertelt hij dan een verhaal of een anekdote, over een straatnaam, een brug, een kerk of plein, een winkeltje of heraldiek op de muren, en ik luister, schrijf de details op.

Op een plein worden we ineens aangesproken door een kerel met een gruiszige baard en een nicotinegele snor. Hij en Ortolani spreken even Venetiaans met elkaar. Onderwijl kijk ik om me heen, naar een plein zoals zovele in deze stad, gelegen langs een kanaal, met winkels, restaurants, een grote waterput, bankjes en bomen, die in de schaduw staan van een kerk. Kinderen schoppen een voetbal tegen de kerkmuren, mensen zitten warm ingepakt op het terras koffie te drinken. Een loslopende hond – geen baas te bekennen – draait schuldbevestigend zijn drol midden op het plein. Vanaf hooggelegen vensterbanken kijken katten minachtend op het beest neer.

Als de man weg is en we verder lopen zegt Ortolani: 'De oude Franco, mijn god, wat stinkt hij. Maar een juwelenkist hoor, die onmogelijke winkel

van hem, die altijd vol sigarettenrook staat en met hem zal sterven. Een echte *Venessian*, hè, van wie er nog maar iets meer dan tienduizend leven hier, en dat op een bevolking van vijftigduizend. Als lopende tentoonstellingen wonen wij op deze fantasmagorische plek, zijn we figuranten, installaties, performance art in een even magisch als macaber museum. Venetië lijkt louter te bestaan uit licht pathetische poëzie die het publiek moet bekoren, maar het is ook gewoon een woonplaats van echte mensen die er prozaïsche levens leiden. We vragen ons regelmatig af of we nog wel een toekomst hebben. En daarom zijn we zo gek op ons verleden, toen het prozaïsche de poëzie nog overschaduwde.

In mijn jeugd was dit een heel andere stad dan je nu voor je ziet. Er werd gewerkt in plaats van gerecreëerd, geleefd in plaats van gefotografeerd. Honderdduizend mensen leefden er, rond de Tweede Wereldoorlog zelfs bijna tweehonderdduizend. Hier woonden alle rangen en standen, *patrizi*, *borghesi* en *popolani*, zij aan zij, in sommige gevallen letterlijk boven op elkaar: op de begane grond, waar je niet kon ontsnappen aan de *acqua alta*, woonden de armsten in krappe woningen, en daarboven zij die zich het hogerop konden veroorloven in ruime en lichte kamers. Op zolder woonden juist weer het bedienend personeel en de andere armoedzaaiers. In de zomer kon het daar namelijk onuitstaanbaar heet worden en in de winter ondraaglijk koud.

In de steegjes, waarin mensen tegenwoordig zo lekker willen verdwalen, hing vroeger vaak de stank van de dichtstbijzijnde *pozzo nero*. De stad had geen riolering; poep, plas en kots werden uit de ramen in de kanalen gegooid en eens in de zoveel tijd grepen cholera, vlektyfus, tering, tuberculose en difterie gretig om zich heen. Bij *acqua alta* kwam het vieze water uit de afvoerputten omhoog en bij laagwater kon het gruwelijk stinken. Maar godzijdank hadden wij de lagune, die met het getij uit zee de stad twee keer daags schoonspoelde, en de wind die vanaf de lagune enige verlichting bracht als die vrij door de straten, gangen en galerijen van de stad kon waaien. En dan was er nog de zon, de kleuren die zo opleefden in haar stralen, maar ook de hitte die ze in de zomer kan brengen.’

We staan stil en hij wijst met zijn wandelstok in drie richtingen. ‘We staan waar de *sestiere* San Marco, Castello en Cannaregio – de wijk waar ik ben geboren – elkaar raken. En op dit kruispunt begint mijn verhaal.’ Hij wijst naar

een ijswinkel waar mensen in de rij staan. ‘Voordat dit het nirwana van toeristenijsjes werd, was hier een boekwinkel en daarvoor waren hier de werkplaats en het winkeltje van mijn vader. Hij was boekdrukker en boekbinder, verkocht met de hand gestikte folianten met rijkversierde omslagen, prenten, zeldzame drukken en nog veel meer. Anders dan je misschien zou verwachten van een markies ben ik afkomstig uit een familie van ambachtslieden. Mijn vader werd geboren op een *squero*, waar zijn familie allerhande boten bouwde, waaronder gondels, zo zwart en glimmend als drijvende doodskisten. Het grove, zware werk was niks voor mijn vader, die als jongen ingetogen, intelligent, nieuwsgierig en belezen was. Dus bedachten zijn ouders dat hij wel in het seminarium kon studeren. Dan kon hij eventueel priester worden, een mooie bestemming voor een Italiaanse zoon. De Bijbel las hij grif, en zo ook andere religieuze teksten, maar meer dan door het magisch denken van de kerk, was hij gefascineerd door de boeken zelf. Hoe ze in zijn hand lagen, hoe de bladzijden voelden en roken en hoe de woorden en zinnen op het blanke vel als een toverlantaarn beelden in zijn hoofd schilderden. Hij vond werk bij een boekbinder en -drukker die rook naar en eruitzag als perkament, en na een aantal jaar kon hij de winkel overnemen. Mijn vader boog zich over zijn papier, en lijm en touw en fijne stukken hout en glas, en kroop daarmee verder naar binnen toe, in zichzelf, waar het stil was. Het was daarom best wonderlijk dat hij mijn moeder opmerkte, terwijl zij over de Riva degli Schiavoni liep en trachtte glazen kettingen te verkopen aan buitenlandse bezoekers. Zij kwam van de lagune, van het glasblazerseiland Murano, had heldere ogen en een fijnzinnige motoriek. Ja, dat beviel hem wel.’

Hij begint weer te lopen, gaat hoeken om, stegen in en steekt pleinen en bruggen over.

‘Mijn vader had zijn eigen winkel, dus eigenlijk zouden wij op een- of zelfs tweehoog moeten wonen. Maar als mijn vader ergens niet voor geboren leek te zijn, dan was het geld verdienen. Onze woning lag dus op de begane grond in een steeg die doodliep op een kanaal. Je stapte door de gammele voordeur direct de woonkamer in. Binnen een paar passen was je bij het aanrecht en een deur naar de slaapkamer van mijn ouders met daarnaast het closet. Nam je de deur aan je linkerkant, dan stapte je een tweede kamer binnen met een raam dat uitkeek op de steeg. Het was er altijd muf, vochtig en kil en

het rook er naar schimmel. Mijn vader vertelde dat dit kwam doordat onze stad was gebouwd op miljoenen boomstronken die in de modderige moerasgrond geramd waren. Verheugd dacht ik dat we boven op een bos woonden – ooit had ik er een gezien toen we op het vasteland waren geweest – en dat de schimmels op de muren bladeren waren, en dat de muizen wel een soort eekhoortjes moesten zijn. Ik legde vaak mijn handen op de stenen en voelde de kilheid. Ik likte er zelfs aan en proefde dan het aardse van het dode bos.

Ik voelde onder het huis een koude, zuigende aanwezigheid. Het had een gezicht van de modder die je zag als een kanaal werd drooggelegd en uitgebaggerd als er onderhoud gepleegd moest worden aan de fundamenteën van de kades en gevels. Ik klom een keer zo'n kanaal in, stond met mijn blote voeten in het slijk. Het was grijs en glimmend, zacht en zuigend, en o zo koud. Ik keek naar de bellen die tussen mijn tenen omhoogkwamen, de stinkende ademhaling van het hongerige beest dat onder ons woonde.'

Ondertussen zijn we uitgekomen aan de noordkant van de stad. We staan stil op de Fondamente Nove, met de lagune die zich voor ons uitstrekt. We vinden een bankje en gaan zitten.

Hij zucht en kijkt naar het eiland dat tegenover ons ligt, San Michele, het eiland van de doden. 'Voel je de adem van de lagune? Och, wat hou ik ervan. De meeste mensen komen in de zomer naar onze stad, wanneer het fijn warm is – soms veel te warm – maar onze winters kunnen bitterkoud zijn. Dit water, en dat in de kanalen, bevroor met enige regelmaat en dan klom dat hongerige beest dat ik onder mijn voeten wist met tanden van ijs door de stenen omhoog en het verorberde mensen; kinderen vooral. Voordat ik geboren werd, bracht mijn moeder driemaal een meisje ter wereld, maar telkens in de winter, in dat waterkoude, onverwarmde huis. Twee zusjes leefden maar enkele uren. Het derde meisje redde het twee jaar. Op een dressoir in de woonkamer stond een foto in een ovale lijstje. In de korrelige zwart-witte bevroren tijd staat zij in een babyjurk met tierlantijntjes op het San Marcoplein, met mijn ouders, allebei in hun zondagse kleding, breed glimlachend, terwijl de duiven het drietal bijkans overdekken. Schimmen van duiven vliegen door het beeld, als spoken in plaats van het gevolg van een sluitertijd die voor hen te lang was.

Voor mijn geestesoog zie ik soms mijn moeder, met die lijfjes in haar schoot, tranen over haar gezicht, om tot slot als sneeuw te vallen op hardbe-

vrozen lijkwades. Als ik een kerk in loop – je hoeft hier maar te niezen en je struikelt pardoes over een heilige drempel een tempel Gods binnen – en ik zie een pietà, dan denk ik aan haar.

Na de dood van mijn laatste zusje moest mijn vader naar de Grote Oorlog. Hij vree nog eenmaal met mijn moeder voordat hij naar het front vertrok en nam daarna onder andere deel aan de desastreuze Slag bij Caporetto, waar hij een litteken hoog op zijn voorhoofd aan overhield. Enkele maanden daarna, in het voorjaar van 1918, werd ik geboren. Mijn geboorte was explosief. Oostenrijkse bommen daalden in die maanden regelmatig op Venetië neer, een ervan in de buurt van waar mijn moeder toen over straat liep, waarop zij mij van schrik baarde. Ik kwam te vroeg, was te klein. Ik had wijd uiteenstaande ogen, een brede mond, en even dacht men dat ik een aandoening had. De zorgen om mijn gezondheid, gevoegd bij bominslagen die in het hoofd van mijn vader nadreunden en de angst om de frontlinie die zo dichtbij lag, moesten voor hen heel zwaar zijn geweest. De oorlog sleepte zich naar zijn einde, en ik sleepte mezelf, met behulp van de voedzame borst van mijn moeder en de kolenkachel die de vader van mijn vader kwam installeren, het rijk der levenden in. Met ingehouden adem moeten mijn ouders hebben gehoopt dat ik bij hen zou blijven.

En zo geschiedde. Ik liep voordat ik kroop en vroeg algauw in volzinnen om een schone luier. Ik was hun parel, hun gulden engel. De zoon die het allemaal de moeite waard moest maken. Dus besloten ze mij te ontzien. Ik kreeg amper klusjes te doen en mocht na school – we waren rond lunchtijd al uitgeleerd – altijd door de stad dwalen. Ik ging dan naar de *campi* waar wij kinderen allerlei spelletjes speelden die nu verdwenen zijn. We joegen de duiven op bij de waterputten waar we uit dronken en voetbalden totdat we erbij neervielen. Ik holde eigenlijk vooral achter de jongens aan die wel konden voetballen. Soms lukte het me per ongeluk tegen de bal aan te schoppen, en dan kwam het ding vaker wel dan niet in het water terecht. En als ik genoeg had van de drukte, wat heel vaak was, trok ik hierheen.’

Een tijd zitten we zo, zwijgend en uitkijkend over de lagune. Dan legt hij zijn hand op mijn knie. ‘Kom.’

We lopen de Fondamente Nove af en slaan dan links af, terug de stad in.

De steeg waar we doorheen lopen is zo nauw dat de zon de grond bij lange na niet bereikt. Hier is het schaduw en de wind die snijdt. Niet meer dan bakstenen muren en de muffe geur van een straat zoals je die in zoveel steden kunt vinden. Maar dan stuiten we op een kanaal, steken een brug zonder leuning over, gaan onder een *sotoportego* door, straten met slingers frisse was boven onze hoofden. Ortolani laat hier en daar zijn hand langs de gevels lopen. We gaan weer een brug over. Die leidt naar een plein op de hoek van twee kanalen waar het aquamarijne water doodstil in ligt.

‘Dat ding dat eruitziet alsof er reuzen in wonen, is de Scuola Grande della Misericordia,’ zegt Ortolani en hij wijst met zijn wandelstok naar een gebouw waaraan alles groter is dan de gebouwen eromheen. ‘De *scuole grandi* van Venetië waren vanaf de middeleeuwen kerkelijke liefdadigheidsinstellingen waar alle rangen en standen van de stad elkaar ontmoetten. Dit is de buurt van mijn jeugd, de parochie van San Marcilian. Een van de grootste parochies van de stad, een fijne, drukke plek, met het gevoel van een hecht dorp. Verderop ligt de steeg waar ik woonde. Op de hoek van onze steeg en *Fondamenta della Misericordia* zat een viswinkel. De eigenaar was een vriendelijke man die volgens mijn moeder *baptiso in aqua di folpi* was – gedoopt in het water van een inktvis – een domoor dus. Hij paste amper in zijn winkeltje, had handen zo groot als schepnetten, een wat slome oogopslag en een stem die je kon horen roepen vanaf Burano, waar het grootste deel van zijn familie woonde. Zij waren vissers en bevoorraadden dagelijks de Rialtomarkt, maar ook zijn winkeltje. Aan het einde van de dag gaf zijn vrouw het water waar inktvissen in hadden gelegen aan de armsten van de armsten, zodat hun armoedige soepjes in ieder geval vissig smaakten. Rechts van ons woonde een *facchino*, een kruier, die met zijn steekwagen door heel Venetië liep om allerlei vrachtjes en soms bagage van buitenlandse bezoekers te kruien. Hij vloog met zijn handwagen de treden van de bruggen op en af en kon je zonder met zijn ogen te knippen omverrijden. Maar niet voordat hij je in hard geroepen monosyllaben had gewaarschuwd. Zo communiceerde hij altijd, ook met zijn vrouw met wie hij desondanks zeven kinderen bij elkaar vree, met wie zij in een huis woonden dat nog kleiner was dan dat van ons. Om ’s avonds allemaal te kunnen slapen moet hij zijn kinderen als jassen aan een kapstok hebben gehangen of iets dergelijks. Boven hem en ons woonde een nare man, met altijd rood tandvlees, loensende ogen en een vaal gelaat. Hij was vrijgezel,